

Apponyi mint szónok

Írta: Pekár Gyula

Úgy érzem, mi, ez emlékkönyv szerkesztői, voltaképpen csokorkötő gondos kertészek vagyunk, kik azonban nem földi virágot szedünk, hanem egy fensőbb ihletű lélek, egy minden világtáj felé messze világító magyar lángszellem dicsőségének a sugarait gyűjtjük, fogjuk össze, kötjük tüzes bokrétába. Örven-dező, büszke kertészek, mi szedjük, nyalábba illegetjük e sugarakat, melyek az isteni tehetségek spektrumának annyi színében pompáznak... ámuló szemünk előtt nő e nyaláb, a tüzes bokréta hovatovább már fáklyának is beillik s ez az Apponyi-fáklya oly biztató fénnel világít siralmasan sötét magyar éjszakánkban: nemcsak térben ragyogtatja a magyar nevet és becsületet öt világrész iránt, hanem időben is hazánk hivatott fensőbbiségét, a magyar halhatatlanságot sugározza távoli jövődők felé. Sérény kertészek, öröm nekünk e munka, hogy a magyar dicsőség ily csokorkötői lehetünk, — hisz a csupán testben agg, de szívben, lélekben, szellemben örökifjú *grand old man* tavaszi napjának oly kévéesen áradó hatalmas káprázatában gyönyörködhetünk, hogy valóban nem tudjuk, versengve találgatjuk, a tehetségek sok sugara közül igazában melyik a legszebb, a legfényesebb? Hazafi, politikus, humanista, filantróp, kulturvezér, író, diplomata, történész, dialektikus, társadalombölcseelő, hitbajnok, szociális kutató, békeapostol, szónok . . . hazánk e minden szélességi fok alatt ismert és tisztelt legnagyobb reprezentatív emberének oly dús és színjátszó a zsenije, hogy mindenikönk a ttiaga választotta sugarat, tüzes virágot tartja a legkülömbnek. En legalább úgy érzem, az a sugár, melyet én illeszték a csokorhoz, a szónoki sugár, tán mégis a legkáprázatosabb, a legbűvölőbb, a legmesszebbre világító. Mielőtt a bokrétához odailleszteném, egy percre megállok, álmétkodva, hadd szemlélhessem.

Vakító sugár ... Proteus a formája, szemfényvesztően változó a káprázata: hol cikkázó villám, mely százezer szívbe üt bele s gyújt, lángoltat, hol az esti nap aureolás szirmú tűzvirága, mely lelket csitít s méléztatóan nyugtat meg, — egyszer tűzhányónak vélnéd harcosan perzselő kitörését, máskor a mennyei békének,, a szent könyörületnek érzed a cirógató, evangéliumi szelíd melegségét . . . Csudás sugár, — a wagneri *Feuerzauber* tűzének minden skálája, bubája transzponáltan zeng és sziporkázik a Teremtő ama remekbe alkotott hangszerén, tüzes orgonáján, amelynek Apponyi Albert a neve. Isten csak nagyritkán s legjobb kedvében teremt ily hangszert, hogy véle szinte a maga szféráinak állítson vetélytársat: a mi Apponyink a föld s e viharos jelenkor legösmertebb s legelősmertebb első szónoka. És nemcsak magyar anyanyelvén, hanem magyar ajkkal a világ minden főnyelvén hirdeti a magyar igazságot, a meghalni nem akaró magyar halhatatlanságot a nemzeteknek. S e nemzetek, e fenekedő nagy ellenségesek, mint egykor a fenevadak Orpheus dalára, ámultán, magukba szálltán figyelnek a magyar Orpheus szónoki szavára.

Az ember mértéke az, hogy már első pillantásra önkénytelenül is kihez hasonlítjuk: a szónok Apponyit szemlélve, a világtörténet legnagyobb rhétori és oratori nevei, Demosthenes, Cicero, az Aranyszájú, Petrarca, a Píttek, Walpole, Danton és Kossuth jutnak az eszünkbe, sőt tovább megyek: a szónoklat ekkora mesterének a szemlélete magának a szónoklat művészetének a lényegére, e rejtelmes probléma kutatására vezet bennünket. Művészet? persze hogy művészet a szónoklat, sőt nagyon is nagy kompozit művészet, mert a legszebb muzsikát, az emberi hang szuggesztív zenéjét kapcsolja a gondolattal s a cselekvéssel, vagyis a gondolat nyugvó statikáját a cselekvés dynamikává avatja. Minden igazi szónok mindenekelőtt nagy hipnotizáló, ki nemcsak akarni, hanem százezreket akartatni, cselekedtetni tud, — innen van az a találó szárnyas szó, hogy olyik szónoklat „tettel felér”, valósággal „tetté lesz.” igaz ez s épp ezért oly nagy a szónoklat birodalma, — a szónoklat múzsájának a karjai minden múzsatestvérnél messzebbre, a tömegpszichológia világába nyúlnak. A költészet, a festészet, az építészet csendesebb

múzsái intim eszközökkel *egyenkint* és szinte suttogva hódítják meg a lelkeket, még a beethoveni tiszta zene is tömegszuggeráló nélkül, csak külön-külön tud a szívekbe beférközni. . . velük, az ő egyes lelkekkel külön-külön vívott párviadalaikhoz képest micsoda tömegcsata, tömegvihar a szónoklat diadalmezeje! A szónoki hatalom nemcsak fluidum-kérdés, de főtítka épp abban van, hogy e fluidum ereje *nem az egyesekre külön-külön*, hanem *az összre*: a külön-külön felelős egyesekből eggyé izzó felelőtlen *tömegelemekre* hat. E tömegelemek megalkotása, vagyis a lazán összszefüggő egyes lelkek detronizálása s a szónoki hév tüzeiben való illetén eggyé kovácsolása: ez az igazi rhétor első és döntő *sine-qua-non-ja*. — epidemikusan ható szuggerációjának, tűzvészként harapódzó gyújtó erejének mindenkor ez az első próbája. Ha lelkének isteni vagy pokoli tüzeiben a sok felelős egyes lélek egy nagy felelőtlen tömegelekké izzik, akkor szava pörölyével, akár a fehér izzó vasat, azzá formálhatja, amivé akarja ... Jaj annak a szónoknak, aki egy kiszemelt hallgatóhoz szól, — az igazi szónok mindig az összlelket tartja szem előtt: nem az előtte levő szirttömb részecskéit akarja külön-külön apránként kitérni, hanem koncentrált erővel az *egész* kőblokkot akarja hanyatt lökni... az igazi szónok mindig tudja, ez a blokk mikor kezd inogni, billenni, — a vérbeli rhétor mindig megérzi, most itt a döntő perc, a tömeget immár a markában, hatalmában tartja! És itt e ponton, e lélektani momentumon túl kezdődik a szónoki hatalom mennyé és pokla, az az isteni vagy ördögi színjáték, mely elváló utakon a szerint alakú, amint a szónok a maga mindenhatóságát isteni szép és nemes eszmények avagy az ördögi fertelmek demagógiájának a szolgálatába állítja. A hatalom, mondják, szédít s van-e, ami közvetlenebb mámorral szédítene a szónoki hatalomnál? De elég ... hisz nagy Apponyinkról szólok, kinek kristálytisza nemes idealizmusa mindenha a szónoki hatalom isteni színjátékát mutatta nekünk.

Íme, így működik a szónoki erő nagy dynamo-gépje: a természet titokzatos transzformator-készülékében az emberi hang muzsikája így alakul át tízezreket tomboltató vagy megnyugtató cselekvő erővé. Az emberi hang . . . egy ember hangjának a muzsikája! Ismét nagy Apponyinkra gondolk, az ő „tűzes orgona-

jának” a csudásan zengő oktávjait hallom s áthat a meggyőződés, hogy a szónoki nagy hatalom nagy titka igazában a szónok hangjában van. Ha igaz az — s én hiszem, hogy igaz — hogy minden, művészetek: költészet, festészet szobrászat felett a zene fensége van legközelebb a Teremtő Isten titokzatos felségéhez, — ha igaz ez, úgy a muzsika legszebb és legtökéletesebb hangszere, az emberi hang, valóban oly földiekkal játszó égi tünevény, melynek fölényes hatalma felett tán alig is csodálkozhatunk. Az: hatalom énekekben s hatalom a szónoki szóban egyaránt. Van-e rejtelmesebb valami az emberi hangnál? Az ész a homlokon trónol, a szív a szemekből sugárik, de a lélek szava a hangban csendül: a lelket nem látjuk, a lelket csak hallhatjuk ... Itt a szép és nagy titok, a lelkét adó, lelkével parancsoló szónok hatalmának a titka. S ezért mása, zengő szép visszhangja nemes lelkének a mi nagy Apponyink szónoki hangja, A nyelv hazudhat, de a hang maga soha: a hangban benne az ember, az egész ember a goethei értelemben veleszületett isteni vagy ördögi „démonnal” együtt. A mi mélyen vallásos Apponyink hangjának nagy skálájában véges-végig a fensőbb ihlet idealizmusának a visszhangjai csendülnek: az ő lelkének tüzes, orgonáján olykor mintha szentek, apostolok és próféták játszanának. — E tiszta billentyűkről mindenha tiszta hang zendül* melynek fenséges derűjét és fensőbb emberi méltóságát soha megalkuvó profán zöngé nem homályosítja. Apponyink szónoki pályájának szimfóniája épp oly egészségesen harmonikus, mint élete; mindenha a legnagyobb és legnemesebb eszmények: hit, honszeretet, igazság, méltányosság vezették s szónoki ereje mindenkor e világrendet fenntartó örökerényeknek volt az ihletett tárogratója.

Am hogy hat, az embergép mily szerveire hathat a szónoki erő? Hathat a szívre-lélekre, hathat az észre-szellemre s hathat a vérre-szenvedélyre. A szív s a lélek szónokai a nagy papok> filantrópok, az ész és szellem rhétorai a klasszikus tökélyű humanisták s a politika nyugodt érveléssel meggyőzni akaró debatterjei, — a vér s a szenvedélyek tüzes ostonnal korbácsoló orátorai pedig ... a többiek. A három típus a legtöbbször összekeveredik s bizonyos az, hogy a szónok, ha diadala veszélyben

van, végre is a komparativus harmadik fokára, a vérre-szenvedélyre apellál. Nemcsak *Demosthenes*, de *Cicero*, sőt *Aranyszájú Szent János* a maga kicsiny, de vibráló és velőig vibráltató hangjával tudott a szenvedélyekre apellálni. A szenvedélyekkel játszó szónok-virtuóz volt *Danton*: ő a rhétori művészet legördögösebb Paganinija ... A politika szónokai még a nyugodt Angliában is az ész és a szenvedélyek rhétorai. Ma is élnek még ott a *Lord Chatham* „szívettpő” szónoklatainak az ekhoi s a britt parlament falai sohase felejtetik el a *Walpole* „mennydörgéseit.” Élnek ott a szűrő szemű *idősb Pitt* parancsoló szónoklatának s az *ifjabb Pitt* „majestic eloquence”-ának az emlékei is ... Nálunk a magyar ember Csokonai emlegette „ázsiai majesztásához” képest az ész sok oly szónokát látom, kik debateri büszkeséggel vetették meg a szenvedélyekre való apellálás fegyvereit és fogásait. Ott van a múltban *felsőbükki Nagy Pál*, ott van *Deák* s ott van a tragikus közelmúltban az angolos nyugalommal érvelő, minden retorikát megvető *Tisza István*. Ebből a közelmúltból a szenvedély szónokai közül főként az *idősb Ugrón Gábor* alakja él élénken emlékezetemben. Most is hallom csudás művészettel kezelt vihar-hangját, mely öt perc-ről öt percre emelkedve a fensőbb oktávákban, végre vijjogó orkánná tudott erősödni... De a magyar szónoki erő világhírű hőse a múltban mégis csak *Kossuth* marad. És Apponyink csak ő hozzá hasonlítható. És valóban érdekes lehetne plutarkhi párhuzamba vonni kettejük szónoki pályáját és képességeit. A szónoklat többi talentumai felett ők mindketten zsenik, a retorika zsenijeit. Miben látszik ez meg? Főként abban, hogy mindketten egyforma virtuózai a szívre, észre s a szenvedélyre való szónoki hatásnak. Az volt *Kossuth*, mestere mind a három kategóriának s az ma nagy Apponyink is, — de ő tán *Kossuth*-nál mégis dúsabb az első kettőben. Dúsabb: elmélyedőbb, átszellemültebb, klasszikusabb...

Sok-sok évvel ezelőtt, mikor még az amerikai *Boston Latin School*-nak voltam a ma is hálás gimnazista gyerekdiákja és festőnek készülve az ósdi Boston terein rajzolgattam, jól emlékszem, az utca meg-megálló, rajzomat nézegető járókelői közt sok idősebb úr és hölgy akadt, kik puritán szeretettel és melegséggel érdeklődtek kilétem, származásom iránt. Mikor megtud-

ták, hogy magyar vagyok (most is hallom ámuló, illetődött hangjukat), mind lelkesen kiáltottak fel: „én ... én még hallottam Kossuthot!” S most is látom arcukon, nyitva fejeztődő ajkaik körül ugyanazt a döbbenést és elragadtatást: „igen, hallottuk Őt. . . szava *thunder and lightning*, villám és mennydörgés volt.., szava apostoli és prófétai szó volt...” Aztán hosszan és sokat meséltek nekem rajzkönyvem felett Kossuth amerikai *triumph-útjárói*, mely abban a legkitüntetőbb *honour-han* kulminált, hogy Kossuthot Washingtonba hívták meg s ő ott a Capitol előadói-emelvényéről szólhatott az amerikai nemzethez. Nos, tudtommal Kossuth után másodíknak csak Apponyinkat érte amerikai részről hasonló kitüntetés. S az ő külföldi magyar diadalútja — hasonló vagy tán még sokkal súlyosabb és búsabb időkből — annyira emlékeztet a Kossuth szónoki zarándokútjára. De, ismétlem, Apponyink hatása tán harmonikusabb, klaszszikusabb, fenségesebb . . .

Én magam huszonöt éve hallgatom a magyar *grand old man* szónoki szavát a magyar fórumon, A parlamenti meteorológia szökkenő változásaihoz képest minden szellemi időjárásban élveztem „tüzes orgonánk” bűvös hangját. Hallottam a legnagyobb viharokat dominálva s a szenvedélyeket korbácsolva dörögni, hallottam a szélcsendekből észet és szívet cirogatóan a legnemesebb eszményekig felemelkedni... és Apponyi mindig Apponyi maradt, méltó önmagához, az ő pártokon felül álló tüneményes, magányos mivoltához. Aztán hallottam . . . egy külföldi hívta így: „a magyar aeol-hárfát” . . . az emberi élet többi dimenzióiban, humanista, filantróp, kulturális, vallásos, szociális eszmények szolgálatában, — hallottam ajkáról a „hangok szivárványának” (*rainbow of sounds*, mondják felőle Angliában) minden muzikaszínét és Apponyi itt is mindenütt a mi nagy Apponyink maradt. S mintha csak maga a természet is mentől tovább akarna gyönyörködni a maga remekében, a Gondviselés nemcsak testét, de lelkét is épen, sőt növekedő tökélyben tartja meg számunkra s a maga számára. Hála a magyarok Istenének, ép az isteni hangszer, sőt mint a klasszikus Amati-hegedűk, bűvös hangja a korral szinte még nyerni látszik, Isten ujja, szinte providenciális az az égi kegyelem, mely őt számunkra, a haza javára megtartja: most van a próbasújtott hazának a legnagyobb szükségére Apponyinkra, a külföldi rosszakaratot szelídítő magyar

Orpheusra. Az ő genfi szavát, felvilágosító, küzdő, harcos szózatát már is márványba véste a planéta közvéleménye s tavalyi szeptemberi beszédje *aere perennius* „tett” volt a Népszövetség előtt. .. Franciául szólt, de ne feledjük, Apponyink épp ily tökélyvel szónokol a többi főnyelveken: németül, angolul, olaszul is. Ő a szónoklat Mezzofantija, s én ma is hallom a jeles nagy filantróp *D'Estornelle de Constant* húsz év előtti ámuló szavát az Akadémia nagytermében: „csodaember! jobban tud franciául, mint mi, Apponyi a *grand siècle*, a XVII. század klasszikus nyelvét beszéli. . .” Annyi csuda közt csudálkozunk a polyglott retorika ez érdekes tüneményén is, de ne feledjük, ilyen volt kisebb mérvben Kossuth is, — ne feledjük: a szónoki zseni nem nyelvhez kötött, hanem általános képesség s aki egy nyelven nagy szónok, annak rendesen nemcsak nagy nyelvtelhetsége van, hanem azokon a többi nyelveken is kész mesteri rhetor. E föld ily mesterei közt a mi Apponyink a legnagyobb, a legtüneményesebb mester . . .

És most elég, — a tüzes virágot, azt a szónoki sugarat hadd illesszem oda az Apponyi-bokrétához. Örvendező, büszke kertészek, kössük át a csokrot, azt a sugár-nyalábot, mely fáklyának is beillik s nemcsak magyar éjszakánkat deríti fel, hanem e planétán a szélrózsa minden irányába magyar dicsőséggel világít messzire. Fényes fáklya, időben is messze jövendőkbe hat el káprázata ... Még halljuk a hangját, vajha még soká hallhatnánk: századok csodája, soká zengjen még nekünk nemzetünk bűvös szavú tüzes orgonája!